

Dr. BUZA LÁSZLÓ :

AHÁBORÚ ÉS A NEMZETKÖZI JOG

— 1916. február 20 —

Nap-nap után hallunk beszélni *a nemzetközi jog csődjéről*. A lapok tele vannak a nemzetközi jogon elkövetett sérelmek hireivel s a nagyközönség körében mindinkább általánossá lesz az a felfogás, hogy a nemzetközi jog összeomlott. Az államok béke idején a humanitas és a nemzetközi solidaritás magasztos eszméi által vezetettve megalkották a hágai egyezményeket és mikor a háború kitört s ezeket a harcjogi szabályokat alkalmazni kellett volna, a hadviselő felek egy részénél vad indulatok: az ellenség iránti elkeseredett düh s a siker mindenáron való biztosításának vágya lettek uralkodóvá és félredobták a nemzetközi jog önmaguk által megalkotott szabályait. Vajjon nem utopia-e ilyen körülmények közt arról beszélni, hogy a háború után új életre fog kelni a nemzetközi jog? S ha új életre kel is — mondják a pessimisták —, vajjon nem ugyanez a sors vár-e rá a legközelebbi háborúban is? Vajjon nem fog-e a nemzetközi jognak békében szépen megépített rendszere az első ágyulövésre ismét összeomlani?

Ez a pessimizmus nézetünk szerint egyáltalában nem indokolt. Az kétségtelen, hogy ellenségeink megbotrántoztatóan súlyos sértéseket követtek el a nemzetközi joggal szemben. Elég, ha Görz városának rommá lövetésére s a központi hatalmak konszuljainak Szalonikiben, tehát egy semleges állam területén való letartóztatására, mint a közelebbi múlt eseményeire gondolunk. De a nemzetközi jog azért nem omlott össze, ma is él, ha több ponton súlyosan megsebesítve is és bizonyosan számíthatunk rá, hogy a békekötés után meg fog ujulni s ha megfelelő

garanciákról gondoskodunk, egy újabb háborúban tökéletesebben töltheti be feladatát.

A nagyközönség nemzetközi jog alatt rendszeresen csak a harcjogot érti. Holott a kettő nem azonos, a harcjog csak egy részét képezi a nemzetközi jognak. A nemzetközi jognak nemcsak az a feladata, hogy a háború jogviszonyait rendezze, a békés érintkezést is szabályozza az államok között. A különböző gazdasági szerződések, melyek a nemzetközi s kereskedelmi forgalmat rendezik, a kiadatási szerződések, melyek megakadályozzák, hogy az idegen államok területe asiluma lehessen a gonosztevőknek, a különböző nemzetközi uniók, minő a világposta-egyesület, a nemzetközi távirda-egyesület, vagy az az unió, mely a kolera, pestis és a sárga láz behurcolását van hivatva megakadályozni, szintén nemzetközi jogi szabályokat tartalmaznak. Vajjon a nemzetközi jognak ez a része is összeomlott?

Azok a nemzetközi szerződések, melyeket a ma egymással szemben álló hadviselő felek kötöttek, a háború folytán természetesen megszűntek, vagy legalább is ideiglenesen hatályukat veszítették, mert megszűnt a békés érintkezés a szerződő államok, illetőleg azok polgárai közt.¹ Azok a szerződések azonban, melyeket a hadviselő felek semleges államokkal s amelyeket a semleges államok, illetőleg az egyoldalon küzdő hadviselő felek egymás között kötöttek, továbbra is fenmaradtak. Az a kiadatási szerződés pl., melyet Spanyolország Portugaliával kötött, vagy amely a Németbirodalom és Hollandia között jött létre, ma is sértetlenül fennáll.

Ma az érdeklődés központjában természetesen a harc-jog áll s a közönség egészen megfélemedezik a békés érint-

¹ A háborúnak a hadviselő felek által kötött szerződésekre gyakorolt hatása, a nemzetközi jog egyik igen érdekes kérdése. E kérdés tárgyalását azonban e helyen mellőznünk kell.

kezést szabályozó nemzetközi jogról. Pedig az emberiség érdekeinek ezek is óriási szolgálatokat tesznek. Vannak olyan közigazgatási feladatok, melyeket az egyes államok önmagukban, izoláltan nem tudnának megvalósítani. Gondoljunk csak arra a nemzetközi szerződésre, mely a pestis és a kolera behurcolását van hivatva megakadályozni. Vajjon sikerrel védekezhetnék-e bármelyik állam is e betegségek ellen, ha nem együttesen és azonos elvek szerint járna el az öt környező többi állammal. Pedig egy pestis-, vagy egy kolerajárvány, ha nagy arányokat ölt, annyi áldozatot szedhet, mint a háború.

Az egész nemzetközi jog semmi esetre sem omlott össze. A háború megszakította a nemzetek egyre szorosabb összeműködésének természetes processusát, de a háború után ennek a processusnak ismét meg kell indulnia s vele együtt mindig növekedni fog a nemzetközi békejog jelentősége is.

De vajjon tényleg csődbe jutott-e az u. n. harcjog?

Az első kérdés, melyet tisztáznunk kell, az, hogy honnan erednek ezek a harcjogi szabályok, minő természetűek s ennek alapján mennyiben van kötelező erejük.

A harcjog egy része ma kodifikálva van. Ez azt jelenti, hogy a civilizált államok közt kötött szerződésekbe van foglalva. Az első ilyen szerződés az *1856-iki párizsi deklaráció* volt, mely a tengeri háborúra vonatkozólag állapított meg nagyon fontos szabályokat. Eltörülte a kalózkodást; kimondotta, hogy a blokád, vagyis a tengerpartnak a tenger felől való elzárása csak úgy érvényes, ha a part illető része hajókkal tényleg el is záratik s végül biztosította a magántulajdonnak a tengeri háborúban való sérthetetlenségét, a hadi dugárúkat és az ellenséges lobogó alatt szállított ellenséges áruk kivételével. Az *1864-iki genfi konvenció*, melynek helyére azóta az 1906-iki II. genfi konvenció lépett, a sebesültek és betegek kölcsönös ápolásának köteleességét állapítja meg, ami addig nem volt

általános érvényű írott jogszabály által kimondva. Az 1868-iki pétervári deklaráció eltiltja a 400 grammon aluli lövedékek alkalmazását s így az első lépést teszi az inhumánus hadi eszközök kizárása terén.

Az 1870—71. évi német-francia háború után történt az első kísérlet a szárazföldi harcjug egész anyagának kodifikálására. Az orosz kormány kezdeményezésére 1874-ben Brüsszelben konferencia ült össze, de a tárgyalások eredménye, az u. n. *brüsszeli deklaráció* különböző okokból nem emelkedett jogi hatályra.

Sokkal nagyobb eredménye volt az u. n. *hágai békekonferenciáknak*, melyek közül az első 1899-ben, a második 1907-ben tartatott. Az 1899-iki hágai békekonferencia által alkotott konvenciók közül az első a nemzetközi viszályok békés elintézésére vonatkozik s főleg a nemzetközi állandó választott bíróság intézményét szervezi. A második a szárazföldi háború szokásait és törvényeit állapítja meg, a harmadik pedig a genfi konvencio szabályait terjeszti ki a tengeri háborúra. Ezekon kívül az I. hágai békekonferenciának 3 deklarációja is van, melyek mindegyike bizonyos inhumánus hadi eszközök alkalmazását tiltja el. Az első lövegeknek és robbanó anyagoknak léghajóról vagy repülőgépekről való ledobását, a második olyan lövedékek alkalmazását, melyeknek egyedüli célja, hogy fojtó, vagy mérges gázokat terjesszenek s végül a harmadik azoknak a lövedékeknek a használatát, melyek az emberi testbe jutva, ott térfogat kiterjedést vesznek. A második hágai békekonferencia revisio alá vette az 1899-ben alkotott egyezményeket, de új konvenciókat is alkotott, melyek az ellenségeskedés megnyitására, a semlegesek jogaira és kötelességeire s főleg a tengeri háború jogának különböző kérdéseire vonatkoznak. Ugyancsak a tengeri háború jogát volt hivatva szabályozni az 1908—1909-iki *londoni konferencia* is.

Ezek azok az egyezmények, melyek a harcjug írott

szabályait tartalmazzák. Ezeknek az egyezményeknek egy részét azonban a hadviselő felek jogilag nincsenek kötelezve a jelenlegi háborúban megtartani és alkalmazni. A felsorolt egyezmények ugyanis az 1856-iki párisi deklaráció és az 1864-iki genfi konvenció kivételével maguknak az egyezményeknek kifejezett rendelkezései szerint csak akkor kötelezők, ha a háború azok között az államok között foly le, melyek az illető konvenciót elfogadták, illetőleg ratifikálták s azonnal megszűnik kötelező erejük, ha a szerződő államok közötti háborúban olyan állam csatlakozik a hadviselő felek valamelyikéhez, mely a konvenciót nem írta alá.

Mi a célja ennek a rendelkezésnek? Az egészen természetes, hogy ha két olyan állam áll egymással szemben, melyek közül az egyik ratifikálta az egyezményt, a másik nem, a szerződő állam sem lehet kötelezve az egyezmény megtartására. Ezek az egyezmények bizonyos fokig mindig korlátozzák a felek akció-szabadságát s így a szerződő állam kedvezőtlenebb helyzetben volna, ha nem használhatná azokat a hadi eszközöket, melyeket az ellenség vele szemben használni jogositva van. De vajjon mi értelme van annak, hogy egy nem szerződő államnak a háborúba való belépése az egyezmény hatályát a szerződő felek között is megszünteti?

Az kétségtelen, hogy ez a szabály könnyen nem kívánatos eredményekre vezethet. A hadviselő feleknek, ha minden megszorítás nélkül alkalmaznók ezt a klausulát, ennek alapján bármikor módjukban volna egy a szerződést nem ratifikált jelentéktelen kis államnak a háborúba való bevonásával kivonni magukat az egyezmény megtartásának kötelezettsége alól.¹ Ez a klausula, ha minden meg-

¹ V. ö. *Zitelmann*: Die Anwendbarkeit der Haager und Genfer Abkommen im gegenwärtigen Kriege. Archiv des öff. Rechts. XXXV. kötet. 1915. 4. és k. l. *Müller-Meiningen*: Weltkrieg 1914—15 und der Zusam-

szorítás nélkül alkalmaznánk, a harcjognak az egyezményeken felépülő egész rendszerét illuzóriussá tenné.

A jogalkotó intencióit kell szem előtt tartanunk, hogy a klausula helyes értelmét megállapíthassuk. Az illető konferenciáknak nem lehetett céljuk kaput nyitni annak a lehetőségnek, hogy a szerződő felek háború esetén kivonják magukat az egyezmény rendelkezései alól. A cél itt is csak az volt, hogy a szerződő állam ne jusson az egyezmény ratifikálása folytán a másik hadviselő félnél kedvezőtlenebb helyzetbe s ne lehessen vele szemben olyan hadieszközöket alkalmazni, melyeknek a használatára ő jogositva nincs.²

Épen ebből a szempontból feltétlenül meg kell kívánunk, mint a klausula alkalmazásának előfeltételét, azt, hogy a háború az összes hadviselő felek között egységes legyen, tehát, hogy a szerződő és a nem szerződő állam ne egymástól függetlenül viseljen külön háborút ugyanaz ellen az ellenség ellen, hanem mint szövetségesek együttesen harcoljanak. Ha így értelmezzük a klausulát, az abban foglalt intézkedés nem csak érthető, hanem feltétlenül szükséges is. A német és az osztrák-magyar csapatok pl. együtt harcolnak úgy az orosz, mint a balkáni hadszíntéren. Nem lehetne azt kívánni, hogy az ellenség a német csapatokkal szemben megtartson bizonyos egyezményeket, melyeknek megtartására a német csapatok kötelezve vannak ugyan, de a velük együtt harcoló osztrák-magyar csapatok nincsenek. Az ellenség az egyezmény megtartása folytán kedvezőtlenebb helyzetben volna, mert akció-szabadságának az a korlátozása, melyet az egyez-

menbruch des Völkerrechts 1915. 9. és k. 1. és *Nöldeke*: Die Geltung der Haager Abkommen v. 18. Oktober 1907. Deutsche Juristen-Zeitung, 1916. 263. és k. 1.

² Lásd *Renault* „Rapport“-jét. Deuxième conférence de la paix. 1907. 1. kötet 344. l.

mény megtartása jelent, könnyen előnyére válhatnék az osztrák-magyar csapatoknak is, holott ők ezt az előnyt a maguk részéről nem kötelesek az ellenségnek nyújtani.

A háború egysége természetesen nem azonos azzal, hogy mindkét oldalon egymással szövetséges hatalmak küzdjenek, hanem a katonai operációk bizonyos fokú egységességét is feltételezi. Így például, ha Anglia meg Montenegró nem járult volna is hozzá ahoz az egyezményhez, mely a nyílt városok bombázásának kérdését szabályozza, Oroszországgal szemben kötelezve volnánk annak rendelkezéseire alkalmazkodni, feltéve, hogy az egyezmény által Oroszország is kötve van, mert ebben az esetben az egyezmény megtartása nem juttatna minket az ellenségnél kedvezőtlenebb helyzetbe.

Első sorban tehát mindig azt kell vizsgálni, hogy az illető konkrét esetben a harcjog írott szabályai mennyiben alkalmazandók, csak azután foglalhatunk állást abban a további kérdésben, hogy van-e nemzetközi jogsértés vagy nincs.

A londoni egyezménynek a tengeri háborúra vonatkozó igen fontos szabályai a jelenlegi háborúban jogilag nem kötelezők, mert a hadviselő felek bár aláírták, de nem ratifikálták s így az nemzetközi jogi kötelező erőre nem emelkedett.

Az a deklaráció, mely lövedékeknek és robbanó anyagoknak a légi járművekről való ledobását tiltja el, szintén nem képez kötelező jogot, mert bár a London légi bombázásától féltő Anglia kötelező erőre emelte; a többi hadviselő felek nem ratifikálták.³

A II. hágai békekonferencia tizenhárom konvenciója közül egyáltalában nem alkalmazható a XII., mely egy nemzetközi zsákmánybíróóság felállításáról szól, ezt az

³ V. ö. *The Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907* edited by *James Brown Scott*. New-York. 1915. 230 és k. l.

egyezményt ugyanis még egy állam sem ratifikálta. Anglia ezen kívül nem ratifikálta a semlegesek jogait és kötelesegeit megállapító V. és XIII. egyezményeket, továbbá a X.-et, mely a genfi konvencio szabályainak a tengeri háborúra való alkalmazásáról szól, Oroszország az önműködő ütköző aknákra vonatkozó VIII. és a tengeri zsákmányjogot korlátozó XI. konvenciókat. Olaszország, Bulgária, Szerbia, Montenegró és Törökország pedig a II. hágai békekonferencia egyezményei közül eddig egyet sem ratifikált.⁴

A dolog tehát úgy áll, hogy az 1907.-i egyezmények a jelenlegi háborúban formailag egyáltalában nem bírnak kötelező erővel.

A nemzetközi jognak tehát aránylag kis része az, melyre vonatkozólag kötelező erővel bíró írott jogi szabályok vannak, egyéb kérdésekben a szokásjogot kell alkalmazni, melyet az államok eddig követett gyakorlatából ismerhetünk fel. Ilyen szokásjogi szabályokat pedig a sokszor ellentétes gyakorlatból megállapítani nem mindig lehet. Az irodalomban is sokszor vitás, hogy egyik vagy másik kérdésben mi hát a nemzetközi szokásjog. Igen gyakran nem is egyöntetű az összes államok eljárása, nincs állandó gyakorlat s így hiányzik a szokásjog keletkezésének leglényegesebb feltétele.

Ez természetesen azt eredményezi, hogy a nemzetközi jog terén távolról sincs meg az a jogbizonyosság, ami pl. a magánjog terén megvan. Sőt a kötelező erővel bíró írott harcjogi szabályoknál sincs teljes jogbizonyosság, mert az egyes rendelkezések értelmezésénél merülhetnek fel ellentétes nézetek s előfordulhat, hogy az egyik fél teljes jóhiszeműséggel másként értelmezi ugyanazt a jogszabályt, mint a másik. Ha az állami jog terén merülnek

⁴ V. ö. *Zitelmann* i. m. 23 és k. l. és a *The Hague Conventions and Declarations* c. munka 236. lapján közölt kimutatást.

fel ilyen viták, azokat a felek fölött álló bíróság kötelező erővel eldönti, a nemzetközi jog terén azonban nincs ilyen bíróság, ott a jogszabályok értelmezésénél az egyes államok suverén elhatározása dönt.

Amikor tehát nemzetközi jogsérelmekről hallunk, először mindig óvatosan vizsgálat tárgyává kell tenni, hogy az a szabály, melynek megsértéséről szó van, tényleg kötelező erővel bír nemzetközi jogszabály-e? Lehet, hogy a hadviselő felek egyik vagy másik eljárása ethikai szempontból erősen kifogásolható, de nem nemzetközi jogi jogsértés. Az ilyen esetekből nem lehet azt a következtetést vonni le, hogy a nemzetközi jog összeomlott.

Másodszor figyelembe kell venni, hogy a nemzetközi jognak nem minden formai megsértése képez nemzetközi jogi deliktumot. Lehet, hogy egy állam tudatosan sérti meg a nemzetközi harcjognak valamelyik feltétlenül kötelező erővel bíró szabályát; de olyan körülmények forognak fenn, melyek az illető konkrét esetben a cselekmény jogtalanságát kizárják.

Ilyen esetek nem csak a nemzetközi jog, hanem az állami jog terén is fordulnak elő.

A *végzsűkség* pl. a jog egész területén kizárja a cselekmény jogtalanságát. A jog érdekeket véd s gyakran az a helyzet áll elő, hogy a jogszabály követése csak egy hasonló vagy esetleg még fontosabb érdek feláldozásával lehetséges. Valaki pl. a rablók elől menekül, akik az úton megtámadták és csak úgy tudja az életét megmenteni, ha egy idegen háznak az ablakát betöri és azon keresztül az idegen lakásába hatol be. Az illetőt sem idegen dolog rongálásáért, sem magánlak-sértésért nem fogják megbüntetni, mert a cselekményt saját életének megmentése érdekében, végzsűkségből követte el. Ugyanez a helyzet az államjog terén is. A minisztérium háború esetén kivételes hatalmat gyakorol, de ha ez a törvényben megállapított kivételes hatalom nem volna elegendő az állam fontos

érdekeinek megoltalmazására s a minisztérium azt a szükséges mértékben kiterjesztené, a törvénysértő rendeletek kiadása nem volna jogellenes.⁵

A végszükség a nemzetközi jog terén is kizárja a cselekmény jogtalanságát. Ha az ellenséges hatalom ellenállásának megtörése, mely az egész hadjárat célját képezi vagy egyes katonai operációk sikere csak úgy biztosítható, ha az illető hadviselő fél megsérti a nemzetközi jogot, eljárása feltéve, hogy ezt igazán végszükségből követte el, nem lesz jogtalan s nem fog nemzetközi jogi deliktumot képezni.⁶

A Németbirodalom pl. tudatosan sértette meg egy nemzetközi jogi kötelezettségét akkor, amikor Franciaország ellen Belgiumon keresztül vezette csapatait. Belgium semlegességét azonban — amint erre a birodalmi kancellár 1914 augusztus 4.-iki nevezetes beszéde is hivatkozik — végszükségből sértette meg, mert különben nem lett volna képes saját területét az ellenséges betöréssel szemben megvédelmezni. Németország eljárása tehát, bár formailag jogsértés, nem nemzetközi jogi deliktum.⁷

A cselekmény jogtalanságának kizárásáról természetesen csak akkor lehet szó, ha a végszükség kritériumai igazán fenforognak. A magánjog és a büntetőjog terén az állami bíróságok állapítják meg, hogy a cselekmény tényleg végszükségből követtetett-e el. A nemzetközi jog terén

⁵ V. ö. Szerző. A háború és a nemzetközi jog. Magyar Figyelő IV. évf., III. köt., 394 és k. l.

⁶ Huber: Die Kriegerrechtliche Verträge und die Kriegsraison. Zeitschrift für Völkerrecht VII. köt. 1913. 351—374 és Cybichowszky: Studien zum internationalen Recht, 1912 21—71 l.

⁷ V. ö. Kohler: Notwehr und Neutralität. Zeitschrift für Völkerrecht. VIII. kötet, 1914. 576 és k. l. A német irodalomban azzal a felfogással is találkozunk, hogy Belgiumnak csak a függetlensége volt biztosítva s nem területének sérthetlensége is s hogy Németország ily módon formai jogsértést sem követett el. V. ö. Kohler: Die Neutralität Belgiens, und die Festungsverträge. Zeitschrift für Völkerrecht IX. köt. 1916. 298 és k. l.

ezen a ponton is érezzük az államok felett álló bíróság hiányát. Nincs olyan hatalom, mely végérvényesen eldöntené, hogy az illető konkrét esetben megvoltak-e a végszükség ismérvei vagy nem. Természetes, hogy a szemben álló hadviselő felek kormányának, sajtójának és egész közvéleményének felfogása rendszerint homlokegyenest ellenkező lesz s hogy az egyik oldalon a nemzetközi jog durva „lábbal tiprásának“ fogják nevezni ugyanazt a cselekményt, amelyet a másik oldalon, mint a nemzetközi jognak teljesen megfelelő, végszükségből elkövetett korrekt magatartást állítanak be.

Egy másik ok, mely a nemzetközi jogban a cselekmény jogtalanságát kizárja, ha az megtorlásképen, mint *repressália* alkalmaztatik. A nemzetközi jog terén nincs olyan magasabb hatalom, mely az egyes államok felett állna s őket a nemzetközi jogi szabályok betartására kényszeríthetné. A helyzet tehát egészen más, mint az állami jog terén. Ott a bíróságok mindenkinek jogvédelmet nyújtanak. Ha valaki velünk szemben büntetendő cselekményt vagy magánjogi jogtalanságot követ el, a bírósághoz kell fordulnunk s az megtorolja az elkövetett jogsértést s kényszeríteni fogja az illetőt a jog szabályainak megtartására. Ezért van, hogy az állami jog terén az önbíráskodás nincs megengedve. A nemzetközi jog terén másként áll a dolog. Ott az önbíráskodás, t. i. a repressáliák elhalmazása nem lehet tilos, mert olyan magasabb hatalom, a mely az egyes államoknak jogvédelmet nyújtana, nincs, s így kénytelenek önmaguk védelmezni meg saját érdekeiket és önmaguk torolni meg azokat a jogsértéseket, a melyeket velük szemben elkövettek.

A repressália nem egyéb, mint a jogsértésnek jogsértéssel való visszatartása.⁸ Ha pl. az egyik hadviselő

⁸ V. ö. Szerző: Repressáliák a háborúban. Magyar Figyelő. V. évfolyam I. kötet, 214 és k. l.

fél tudomást szerez arról, hogy a másik fél a hadifoglyokkal kegyetlenkedik, vagy azok közül egyeseket épen megöl, jogosítva lesz a kezén lévő hadifoglyok közül ugyanannyit kivégezni s cselekvése nem lesz nemzetközi jogi deliktum, — bár különben a hadifoglyokat megölni tilos, — mert cselekvése megtorlásképen, mint repressália alkalmaztatott.

Egyike a legtöbbet vitatott kérdésnek, a mely a háború alatt felmerült, az u. n. *Lusitánia-eset*. 1915. május 7-én az angol Cunard-Linie Lusitána gőzösét egy német tenger alatt járó Queenstown közelében Irország déli partjai mellett megtorpedózta s a hajó utasai közül 1500, közöttük 120 északamerikai életét veszítette.⁹

Az eset az egész világon nagy feltűnést keltett és nemzetközi jogi szempontból a legkülönbözőbb megítélésben részesült. Az entente, sőt — mint ismeretes — az E. A. Egyesült Államok is a nemzetközi jog durva megsértésének tekintette a Lusitánia elsüllyesztését. Nem foglalkozhatunk ez előadás keretében részletesen azzal, hogy jogos volt-e a Lusitánia megtorpedózása vagy sem?¹⁰ Csak egy szempontból kívánjuk megvilágítani ez esetet.

A német tengerészeti vezérkar főnöke 1915 febr. 4-én hirdetményt tett közzé, melylyel a Nagybritanniát és Irországot környező tengert hadi területnek nyilvánította s kijelentette, hogy erre a hadi területre érkező ellenséges kereskedelmi hajókat meg fogják semmisíteni a nélkül, hogy mindig lehetséges volna a személyzetet s az utasokat fenyegető veszélyt elhárítani. Az a kérdés, hogy jogos

⁹ V. ö. Zeitschrift für Völkerrecht IX. kötet. 1915. 135. l.

¹⁰ V. ö. Zeitschrift für Völkerrecht. IX. köt. 2. füzet, amely egészen ennek a kérdésnek van szentelve, továbbá *Kohler*: Der Lusitaniafall im Lichte des Völkerrechts. Deutsche Juristen-Zeitung 1915. 538 és k. l. *Wehberg*: Der Lusitaniafall. Öster. Zeitschrift für öff. Recht II. kötet 1915. 275 és k. l. *Maurer*: Der Lusitania-Fall. Tübingen 1915.

volt-e ez a deklaráció a nemzetközi jog szempontjából,¹¹ mert ha igen, akkor a Lusitania elsülyesztésének jogszerűsége is minden kétségen felül áll. A német kormány azaz indokolta ezt az eljárását, hogy Angolországnak azok ellen a nemzetközi jogot sértő intézkedései ellen, a melyekkel a Németbirodalom és a semleges államok közti tengeri kereskedelmet egészen lehetetlenné igyekezett tenni, kénytelen ellenintézkedéseket alkalmazni.¹² A szigetországot környező tengernek hadi területté való nyilvánítása tehát repressália volt, melylyel Németország Angliának a Németbirodalom kiéheztetésére irányuló törekvéseit akarta megtorolni, illetőleg Angliát ennek a nemzetközi jogellenes magatartásnak abban-hagyására akarta kényszeríteni. Hogy Anglia eljárása, súlyosan sértette a nemzetközi jogot, az kétségtelen, mert hiszen a hadviselésnek ez a módja nem csak a hadsereg, hanem az egész német nép, annak asszonyai és gyermekei ellen is irányult, a mi pedig teljes ellentétben áll a harc jog alapelveivel. A Németbirodalom tehát feltétlenül jogosítva volt ez ügyből kifolyólag Angliával szemben repressáliákat alkalmazni, s a Lusitania elsülyesztése ebből a szempontból — egyéb szempontokat, hogy t. i. a Lusitania ágyúkkal ellátott segédcirkáló volt, hogy municiót és csapatokat szállított Anglia részére, — egészen figyelmen kívül is hagyva, — mindenestre jogos volt.

Természetes, hogy a repressáliák nem adnak jogot bármiféle erőszakoskodásra. Szükséges, hogy 1. a repressália ne legyen súlyosabb, mint az a jogsértés, melynek megtorlására szolgál; 2. ne alkalmaztassék csak akkor, ha az ellenség megtagadta, hogy az általa elkövetett jogsértésért elégtételt adjon; 3. ahoz a tényhez kapcsolód-

¹¹ V. ö. *Coester*: Die deutsche Seekriegsgebietserklärung. Archiv des öff. Rechts. XXXIV. kötet 36 és k. 1.

¹² Lásd az emlékiratot a Zeitschrift für Völkerrecht IX. kötet 341—43 l.

jék, mely a megtorlást provokálta, vagyis hogy a repressáliában a talio elve, a szemet-szemért, fogat-fogért-féle elv jusson kifejezésre.

Mivel az államok felett nincs egy magasabb hatalom, mely ellenőrizné, hogy a repressáliák megmaradtak-e a szükséges korlátok közt, könnyen megtörténhetik, hogy a hadviselő felek meg nem engedett módon alkalmaznak repressáliákat. Különösen gyakori eset, hogy a repressália súlyosabb, mint az a jogsértés, melynek megtorlására szolgál. A jogsérelmek súlyosságának megítélésénél érvényesül legerősebben az elfogúlt felek subjectivismusa. A háború által felkorbácsolt szenvedélyek okozzák, hogy a közönség különben higgadtabb köreiben is sokszor olyan repressáliák alkalmazását kívánják, melyek a szenvedett jogsérelemmel egyáltalában nincsenek összhangban. Így pl. Németországban a közönség széles rétegei nagy tetszéssel fogadták azt az indítványt, hogy minden dum-dum löveg által megsebesített vagy megölt német katonáért tíz ellenséges hadifoglyot végezzenek ki;¹³ holott ez semmiesetre sem lett volna jogos repressália. A hadvezetőség és a kormány — sajnos — nem mindenütt tud a közvélemény nyomásának az ilyen kérésekben ellentállani.

A repressáliák szintén nagy mértékben komplikálják azt a kérdést, hogy egy konkrét esetben van-e nemzetközi jogsértés vagy nincs. A szemben álló hadviselő felek felfogása ebben a kérdésben is rendszerint homlok-egyenest ellenkező lesz. Az ellenség nem igen fogja elismerni a repressáliák alkalmazásának jogosságát a másik hadviselő fél részéről, viszont a saját eljárását akkor is a jogos repressália színében fogja igyekezni feltüntetni, mikor az jóval túlhaladja a megengedett megtorlás határait.

A nemzetközi jogsérelmek elbírálása tehát nem olyan

¹³ *Zitelmann*: Haben wir noch ein Völkerrecht? Bonn, 1914. 27. l.

könnyű feladat, mint első pillanatra látszik. A közvélemény hamar készen van a maga ítéletével s hajlandó az ellenség minden neki nem tetsző ténykedésében jogsérelmet látni. Az elfogulatlan jogásznak azonban, ha nem a felet védelmező ügyvéd, hanem az elfogulatlan bíró szerepét akarja játszani, — már pedig a tudománynak épen ez a feladata, — gondosan vizsgálni kell az esetnél felmerülő jogi kérdéseket s csak azoknak tárgyilagos megoldása után foglalhat állást.

A *jogkérdés* azonban minden jogeset elbírálásának csak egyik részét képezi, az ú. n. *ténykérdést* kell előbb tisztázni, hogy az eset jogi minősítéséhez hozzá szólhassunk. A bíróság csak akkor tudja eldönteni, hogy gyilkosság, gondatlanságból elkövetett emberölés vagy halált okozó súlyos testi sértés esete forog-e fenn, ha tisztán látja, hogy folyt le a cselekmény. Minden pernek a tényállás pontos felderítése képezi az első feladatát.

A tényállás felderítése a büntető perekben sem könnyű feladat. A felek sokszor jóhiszeműen is ellentétesen adják elő az esetet s a bíróságnak kell az egymásnak ellentmondó vallomásokból az igazi tényállást kideríteni. Mennyivel nehezebb a feladat a nemzetközi jog terén. Itt nincs bíróság, mely a tényállást elfogulatlanul felderítené, a közvetlenül érdekelt felek egyoldalú megállapítása szolgál a jogi megítélés alapjául. A szemben álló hadviselő felek rendszerint ellenkezően adják elő a tényállást s így természetes, hogy az egyik nemzetközi jogi deliktumot lát ott, ahol a másik szerint a nemzetközi jognak mindenben megfelelő magatartás van.

Hogy milyen nehéz főleg a háború tartama alatt a tényállás felderítése, arra igen jellemző a *louvain-i* eset. Ismeretes, hogy Louvain belga várost a megszálló német csapatok 1914 augusztus 25. és 27. között, egy a helyi lakosság által szervezett felkelés leverése alkalmával nagy

részben elpusztították. Az entente sajtója a legdurvább hangon támadta ez ügyből kifolyólag a németeket s a német hadsereget a nemzetközi jog lábbal tiprásával vádolta meg. A belga kormány augusztus 28-án egy hivatalos jelentést adott ki ez ügyben, mely a tényállást a belga igazságügyminisztérium által elrendelt vizsgálat adatai alapján a következőképen adja elő: Aug. 25-én egy vereséget szenvedett német hadtest rendetlenül vonult vissza Louvain-be. Az őrt álló német katonák belgáknak nézték a visszavonuló németeket és tűzeltek rájuk. A németek, hogy hibájukat palástolják, azt állítják, hogy a lakosság támadta meg a német csapatokat, holott — mondja a belga hivatalos jelentés — a lakosság, a rendőrséget is beleértve, már hetek óta le volt fegyverezve. A belga kormány élénk színekkel ecseteli a jelentés további folyamán azt a pusztítást, amit a németek véghez vittek s végül megállapítja, hogy „az emberiség törvényeinek ez a megsértése páratlan a történelemben“.

E szerint a tényállás szerint tényleg egy súlyos nemzetközi jogi deliktumot követtek el a németek és az, aki csak a belga kormánynak az egész ellenséges és semleges sajtóban ügyesen elhelyezett jelentését olvasta, bizonyosan nem késett, hogy lesújtó ítéletet mondjon felettük. Holott ez a tényállás — bár egy vizsgáló bizottság jelentése alapján maga a belga igazságügyminiszter állapította meg — nem helyes. Vagy szándékosan van meghamisítva, vagy jóhiszemű tévedéseket tartalmaz. Az eset szemtanui, közöttük nemcsak elfogultaknak mondható német katonák, hanem belga domonkos-rendi szerzetesek is azt vallják, hogy a louvain-i lakosság volt az, mely egy állítólagos német vereségnek s az angol-francia csapatok közeledésének hamis hírei által felizgatva, megtámadta a német helyőrséget. A louvain-i lakosság sértette tehát meg a nemzetközi jogot, a német hadvezetőség csak jogos represszáliát gyakorolt.

Az eset jogi megítélése tehát egészen más a szerint, hogy miként adjuk elő a tényállást.¹⁴

Épen ilyen eltérő a szemben álló hadviselő felek hivatalos ténymegállapítása csaknem minden nemzetközi jogi szempontból fontos esetenél. A ténymegállapítás egy közönséges büntető perben is gyakran nehézségekbe ütközik, ezek a nehézségek a nemzetközi jogi eseteknél természetesen még fokozódnak. Ha figyelembe vesszük azt a sok objektív és subjektív akadályt, mely a ténymegállapítás elé tornyosul, nem kell okvetlenül rosszhiszemúséget sem látnunk abban, hogy az ellenséges felek a tényállást eltérően adják elő. S mikor a hivatalos jelentések is annyira eltérnek egymástól, természetesen még kevésbé szabad autentikusoknak fogadni el azokat az eseteket, melyekről a lapok magántudósítások alapján, mint az ellenség embertelen kegyetlenkedéseikről adnak hírt.

Ha majd a háború után az összes ténykörülmények pontos ismeretével s elfogulatlanul fogjuk vizsgálni az egyes eseteket, azoknak a nemzetközi deliktumoknak a száma, melyek ma a köztudatban élnek, mindenesetre lényegesen redukálódni fog. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a jelenlegi háborúban egyáltalában nem is követtek el nemzetközi jogsértéseket. Az minden kétségen felül áll, hogy az entente-hatalmak, élükön Angliával a semmivel sem indokolható nemzetközi jogsértéseknek egész sorozatát hajtották végre.

Ezek a nemzetközi jogi deliktumok azonban nem jelentik a nemzetközi jog összeomlását. Nem beszélünk a büntetőjog összeomlásáról sem azért, mert nap-nap után követnek el egyesek büntetendő cselekményeket. A magánjognak az a szabálya, hogy az adósnak meg kell fizetnie

¹⁴ V. ö. *Meurer*: Der Volkskrieg und das Strafgericht über Löwen. Zeitschrift für Völkerrecht. VIII. kötet, 1914 609 és k. l.

a tartozást, szintén nem jutott esődbe azért, mert igen sok adós nem tesz ennek a kötelezettségének eleget: miért épen csak a nemzetközi jogot juttatták volna esődbe az ellene elkövetett jogsértések?

Azt a kérdést, hogy van-e nemzetközi jog, kétféle szempontból tehetjük vizsgálat tárgyává. Az a felfogás ugyanis, hogy nemzetközi jog nincs, kétféleképpen értelmezhető. Vagy azt jelenti, hogy nemzetközi jog a háború előtt sem volt, illetőleg, hogy az ú. n. nemzetközi jog sohasem volt igazi jog, vagy azt jelenti, hogy a háború előtt volt ugyan nemzetközi jog; de az a háború következtében összeomlott, megsemmisült.

Az első felfogásnak, hogy t. i. a nemzetközi jog nem igazi jog, már a háborút megelőzően is voltak a tudományos irodalomban képviselői.¹⁵ Fő-argumentumuk, hogy nincs az államok felett olyan magasabb hatalom, mely őket a nemzetközi jogi szabályok megtartására kényszeríthetné. Az kétségtelen, hogy a nemzetközi jog lényegesen különbözik az állami jog szabályaitól. A nemzetközi jog suverén államok jogviszonyait rendezi, a suverénitás fogalma pedig kizárja, hogy az államok felett egy magasabb akarat érvényesüljön, amely őket akaratuk ellenére is bizonyos magatartásra kényszeríthesse. Épen ebből következik a nemzetközi jognak két leglényegesebb vonása. Az egyik az, hogy a nemzetközi jogot maguk az államok hozzák létre, tehát nem egy, az érdekelt jogalanyok felett álló magasabb hatalom, mint az állami jog szabályait. Másodszor, hogy a nemzetközi jog terén nincs olyan bíróság, amely jogsértések esetén védelmet nyújtana. Az ú. n. nemzetközi választott bíróságok csak mindkét érdekelt állam hozzájárulásával ítélkezhetnek. A helyzet tehát egé-

¹⁵ Bekker: Das Völkerrecht der Zukunft című tanulmánya, melyet 1915 júniusban a heidelbergi tudományos akadémiában olvasott fel, épen a háború tapasztalatai alapján szintén erre az álláspontra helyezkedik.

szen más mint az állami jog terén, ahol a hitelezőnek nem kell az adós előzetes hozzájárulását kikérni, hogy a pert ellene megindíthassa.

Kérdés azonban, hogy a kényszer hiánya tényleg megfosztja-e a nemzetközi jogot jogi jellegétől. A jog létezése és kikényszeríthetősége nem jelent egyet; az állami jog terén is vannak olyan szabályok, amelyek bár kétségtelenül jogszabályok nem kényszeríthetők ki. Ez áll főleg az alkotmányjog egyes rendelkezéseire. A király pl. a magyar közjog értelmében köteles az országgyűlést olyan időben összehívni, hogy az új országgyűlés a régi berekesztésétől számított három hónapon belül összeüljön. Ez kétségkívül jogszabály, pedig nem kényszeríthető ki, mert a király a magyar közjog értelmében felelőtlen lévén, nincs olyan hatalom, amely őt ennek a jogi kötelességnek teljesítésére kényszeríthesse.

A nemzetközi jog tehát a kikényszeríthetőség hiánya dacára is igazi jog s ezt a jellegét nem szüntették meg a háború eseményei sem. Az ellenkezőről csak akkor lehetne szó, ha az államok, mint akik létrehozták a nemzetközi jogot, nem tartanák azt magukra nézve a háborúban kötelezőnek. Az államok pedig nem csak kifejezetten nem tagadják a nemzetközi jog kötelező voltát, hanem minden ténykedésük világosan azt mutatja, hogy annak kötelező erejét elismerik. A hadviselő felek mindig igyekeznek magatartásukat a nemzetközi jogszerűség színében tüntetni fel. A kritikát kihívó fontosabb eseteknél sietnek hivatalos magyarázatokat tenni közzé, amelyekben eljárásuknak a nemzetközi jog szempontjából való jogosságát vitatják. Mindez azt mutatja, hogy a nemzetközi jogot kötelezőnek ismerik el magukra nézve.

Épen úgy, a mint ez a magánjogi perekben rendszerint történni szokott, a nemzetközi jogban is a hadviselő felek egymást vádolják jogsértésekkel és tiltakoznak az ellen a feltevés ellen, hogy a nem-

zetközi jogot ők maguk sértették volna meg. Míg azonban a magánjogi vitáknál a bíróság eldönti a kérdést, a nemzetközi jogban az ügy legalább egyelőre megmarad a vita stádiumában. A nemzetközi jogi deliktumokat nem is lehet úgy tekinteni, mint a nemzetközi jognak az illető fél részéről való tudatos és bizonyos negligálását, azok tulajdonképpen csak vitás jogi esetek, melyekben a felek épen úgy, mint a polgári perben jóhiszeműen vagy rosszhiszeműen a maguk álláspontjának jogosságát vitatják s amely vitát egyelőre nincs fórum, amely eldöntsön.

A dolog természetében rejlik, hogy a közönség mindig csak azokat az eseteket látja, amelyekben az ellenség megsértette a nemzetközi jogot s nem vesz tudomást azokról az esetekről, melyekben a nemzetközi jog szabályainak megfelelően járt el. Ha az ellenség egyszer dum-dum löveget használ, a közönség mindjárt kész az ítéletével: Ime mit ér az egész nemzetközi jog, mihelyt kitör a háború, azonnal összeomlik! Abban viszont nem veszi észre a nemzetközi jog hatását, hogy az ellenség nem állandóan használja ezeket a dum-dum lövegeket, tehát, hogy az egy jogsértéssel szemben ezer meg ezer olyan eset áll, amikor az ellenség a nemzetközi jogot alkalmazta. Ha egy hadifoglyunkkal embertelenül bánnak, abban észre vesszük a nemzetközi jogsértést; de azt nem vesszük figyelembe, hogy a hadifoglyok ezreit azért nem ölik meg, azért élelmezik s ha beteg azért gyógyítják, mert a lenézett nemzetközi jog parancsolja így.

Arról, hogy a nemzetközi jog a jelenlegi háborúban is milyen erősen és milyen jótékonyan érezteti hatását, csak úgy alkothatunk tiszta képet, ha elképzeljük azt az állapotot, hogy egyáltalában nincs nemzetközi jog, hogy tehát az ellenséges sebesülteket és betegeket nem kell ápolni, a hadifoglyokat ki lehet végezni, a polgári lakosságot, az asszonyokat és a gyermekeket fel szabad koncolni, minden egyes katonának annyit szabad ratolni

az ellenséges területen, amennyit akar. Ha ebből a szempontból és nem az egyes, végeredményében mégis csak szórványos nemzetközi jogsértések szempontjából nézzük a kérdést, lehetetlen be nem látni, hogy a nemzetközi jog él a jelenlegi háborúban is arról, hogy teljesen összeomlott volna, egyáltalában nem lehet szó.¹⁶

Másrésről azonban az is kétségtelen, hogy a jelenlegi háború nagyon világosan felszínre hozta a nemzetközi jog bizonyos fogyatkozásait és hogy a békekötés után egyik legfontosabb feladat lesz a nemzetközi jognak a háború tanúságai alapján való tovább-fejlesztése. A nemzetközi jog fejlődése különben is szoros összefüggésben áll a háborúkkal, rendszeresen az egyes háborúkban szerzett tapasztalatok szolgáltatnak okot a harcjogi kérdések szabályozására. Így az 1856-iki párizsi deklaráció a krími hadjáratnak köszöni keletkezését. Az 1874-iki brüsszeli konferencia a német-francia háború tanúságai alapján akarta szabályozni a harcjogot. A II. hágai béke-konferencia több olyan kérdést rendezett, melyet az orosz-japán háború vetett felszínre. Semmi kétség, hogy a nemzetközi jognak nemcsak tudományos művelése fog a háború után hatalmas lendületet venni, hanem pozitív tovább-építése is.

A nemzetközi jog tovább-fejlesztése főleg két irányban mutatkozik kívánatosnak. Először szükséges a nemzetközi harc jog egész anyagát lehetőleg kimerítően kodifikálni. Másodszor garanciákról kell gondoskodni arra nézve, hogy a nemzetközi jog szabályait megtartsák a hadviselő felek.

Fentebb láttuk, hogy a harc jog igen sok fontos kérdése még nincs kötelező erővel bíró írott jogi szabályok

¹⁶ V. ö. *Finkey*: Jog és igazság a háborúban. Budapesti Szemle 1915. június. 375. és k. l., *Kipp*: Von der Macht des Rechtes. Deutsche Reden in schwerer Zeit. 1914. 220. l., *Eöttevényi Nagy Olivér*: A háboru a nemzetközi jog megvilágításában. Prot. Szemle XXVII. évfolyam 266. és k. l. *Wlassics*: Die Kriegsgefangenen und das internationale Recht. Zeitschrift für Völkerrecht. IX. kötet 1916. 275. és k. l.

által rendezve. Főleg a tengeri háború terén nagy a jogbizonytalanság. Az első feladat az ide vonatkozó jogszabályok megalkotása, illetőleg a már meglévő konvenciók kötelező erővel való felruházása. A háború felfedte a már ratifikált egyezmények bizonyos fogyatkozásait is. Ezeken is segíteni kell: a mutatkozó hiányokat ki kell tölteni, a homályos szabályokat világosabban kell szövegezni s a mennyiben egyes rendelkezések a gyakorlatban nem lettek volna keresztülvihetőek, azokat másokkal kell helyettesíteni.

A jelenlegi háború egészen új kérdéseket is vetett fel, melyekre nézve írott konvenciók nincsenek, s amelyekre a dolog természete szerint még szokásjogi szabályok sem alakulhattak ki.

Ilyen mindenekelőtt a *tengeralattjárók* jogi helyzete, melyet a nemzetközi jognak szintén szabályoznia kell.

A másik feladat: a nemzetközi jog garanciáit kiépíteni. Ez minden esetre nehéz kérdés, mert olyan garanciákat kell találnunk, amelyek egyrésztől összhangban vannak az államok suverénitásával, másrésztől nem sértik azok politikai és katonai érdekeiket, mert csak ebben az esetben számíthatnak általános elfogadásra.

A nemzetközi jog legerősebb garanciája a háború; az államok főleg azért tartják meg a nemzetközi jogot, mert félnek, hogy megsértését a többi államok háborúval fogják megtorolni. Ez a garancia a most folyó háborúban teljesen hiányzik. A világnak csaknem mindenik katonai hatalma részt vesz ebben a nagy mérkőzésben s nincsenek semleges államok, melyeknek a katonai beavatkozásától való félelem a harcjogi szabályok betartását garantálná. Mindössze az É. A. Egyesült-Államok tölthetné be ezt a szerepet, az Unió azonban — mint ismeretes — saját polgárainak önző anyagi érdekeit nem hajlandó az emberiség nagy, egyetemes érdekeinek védelmével kockára tenni. Minél nagyobb a háborúban résztvevő államok-

s minél kisebb a semlegesek száma, a harcjug szabályainak megtartása mindig annál problematikusabb lesz. A nemzetközi jogon a jelenlegi háborúban elkövetett sérelmek egy részét mindenesetre ennek a körülménynek a számlájára kell írni.¹⁷

A nemzetközi jog garanciái gyanánt nézetünk szerint nemzetközi bíróságokat kell szervezni. A nemzetközi bíróságok jelentőségét nem szabad túlbecsülnünk. Nagy tévedés volna azt hinni, hogy a nemzetközi választott bíróságok képesek lesznek az állandó, az „örök“ békét biztosítani. Igaza van *Kahl*-nak¹⁸, hogy egy önérzetes állam mindig csak másod-harmadrendű kérdésekben fogja magát alávetni a bíróság ítéletének s azokat a kérdéseket, amelyek létét, függetlenségét és becsületét érintik, nem fogja még akkor sem eléje terjeszteni, ha erre előzetesen kötelezte volna is magát.

Fontos feladat vár azonban a nemzetközi választott bíróságokra a háborúban fölmerült egyes vitás nemzetközi jogi kérdések eldöntésénél. A II. hágai békekonferencia már hozzájárult egy nemzetközi zsákmánybíróság szervezéséhez, mely a zsákmány jogosságát volna hivatva az egyes konkrét esetekben eldönteni. A konvenció alá van írva, csak ratifikálva nincs. A nemzetközi zsákmánybíróság analogiájára szervezendők volnának olyan szélesebb hatáskörrel felruházott bíróságok is, melyek a háborúban felmerült bármely nemzetközi jogi kérdésben hozhatnának a felek egyikének kívánságára is ítéletet s a jogsértő államot kártérítésre kötelezhetnék.

Ez nem sértené az államok suverénitását, s emellett a bíróság mindig csak a szó legszorosabb értelmében vett

¹⁷ V. ö. v. *Liszt*: Der Wiederbau des Völkerrechts. Deutsche Juristen-Zeitung. 21. évfolyam 1916. 22. és k. l.

¹⁸ *Kahl*: Vom Recht zum Kriege und vom Siegespreis. Deutsche Reden in schwerer Zeit. Berlin, 1914.

jogi kérdések felett ítélkeznek, melyeknek mikénti eldöntése az illető államoknak létét, függetlenségét s becsületét nem érintené; mert ha ilyen bíróság ítélkezhetik a nemzeti becsület sérelme nélkül a zsákmányjog terén, ítélkezhetnék a harcjog egyéb kérdéseire vonatkozólag is.

Kivánatos volna e mellett egy megfelelően szervezett nemzetközi *vizsgáló-bizottság* létesítése, mely az egyes vitás esetekben a tényállást elfogulatlanul megállapítaná. A nemzetközi viták — mint már fentebb említettük — sokszor azért mérgesednek el, mert a tényállást ellenkezőképpen látják a szemben álló felek. Ilyen nemzetközi vizsgáló-bizottságot már az I. hágai békekonferencia is szervezett. Az intézmény maga tehát nem új, csak obligatorius hatáskörrel kellene felruházni a háborúban felmerült vitás esetek tényállásának kiderítésére.¹⁹

Ezek az intézmények világos kifejezésre juttatnák és hatalmasan biztosítanák a nemzetközi jog uralmát a háborúban is. Arra természetesen utópia volna számítani, hogy akár ezekkel az eszközökkel, akár más módon valaha is sikerülni fog egészen megszüntetni a háborús nemzetközi jogsértéseket. Háborút nem lehet keztyűs kézzel viselni; nemzetközi jogsértések a háborúban mindig lesznek épen úgy, mint ahogy nem fognak soha sem megszűnni a büntető jogi deliktumok sem.

¹⁹ Lásd a nemzetközi vizsgáló-bizottságokra, mint a tartós béke garanciáira nézve *Lammasch*: Wege zu dauerndem Frieden Blätter für zwischenstaatliche Organisation 1. szám. 1. és k. l.